

ISSN 2029-1477

„ON-LINE“ MOKSLO DARBŲ ŽURNALAS

TAIKOMOJI PSICHOLOGIJA

Numeris 1 / 2021

CONTEMPORARY APPLIED PSYCHOLOGY



LIETUVOS TAIKOMOSIOS PSICHOLOGIJOS ASOCIACIJA

Žurnalo redaktorių kolegija

Editorial Board

Vyriausiasis redaktorius
Editor in Chief

doc. dr. Gintaras Chomentauskas, Psichologijos akademija, Lietuva

Nariai
Editors

dr. Diana Rus, Creative Peas, Nyderlandai

prof. dr. Gediminas Navaitis, Lietuva

doc. dr. Visvaldas Legkauskas, Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva

dr. Edita Dereškevičiūtė, Psichologijos akademija, Lietuva

Justinas Burokas, Psichologijos akademija, Lietuva

Recenzuojamas „on-line“ mokslo darbų žurnalas „Taikomoji psichologija“

Leidžiamas kartą per metus

Numeris 1, 2021

ISSN 2029-1477

© Lietuvos taikomosios psichologijos asociacija, 2021. Visos teisės saugomos.

Žurnalą leidžia



Lietuvos taikomosios psichologijos asociacija

Trakų g. 8, 2A korp., LT-01132, Vilnius

Tel.: (0370 5) 2626763, faks.: (0370 5) 2627671

El. p.: office@humanstudy.lt ;

www.ltpa.eu

Norėdami publikuoti straipsnius žurnale rašykite į gintaras@humanstudy.lt arba justinas@humanstudy.lt

TURINYS

G. Navaitis, A. Karaliūnas. Loterijos Covid-19 pandemijos metu	4
V. Legkauskas. Apie profesinę psichologo etiką ir teisę	11
V. Legkauskas. Factors linked public support for a possible coronavirus Covid-19 2nd wave lockdown policy in Lithuania	15

LOTERIJOS COVID-19 PANDEMIJOS LAIKOTARPIU

prof. dr. Gediminas Navaitis

Žmogaus studijų centras
Trakų g. 8, 2A korp., LT - 01132, Vilnius
Tel.: (8 5) 2626763

Andrius Karaliūnas

Lietuvos loterijų asociacija
Gedimino pr. 45, LT-01109, Vilnius
Tel.: +370 614 66733
El. paštas: info@loterijos.lt

Santrauka

Straipsnyje pristatomas COVID–19 pandemijos metu atliktas žaidimo loterijose tyrimas. Jame derinti kiekybiniai (apklausa) ir kokybiniai (focus grupė, kurioje diskusija buvo vedama moderatoriaus pagal iš anksto parengtą pokalbio planą) metodai.

Lietuvos gyventojų apklausa, atlikta 2020 m. (pavasarij) iškart po karantino dėl COVID–19 sąlygų sušvelninimo. Respondentai – 18 metų ir vyresni Lietuvos gyventojai. Apklausos būdas – interviu respondento namuose. Respondentų kiekis (N-1000) ir atranka reprezentuoja Lietuvos gyventojus.

Šio tyrimo duomenys lyginami su apklausų, atliktų 2017 ir 2019 m. duomenimis. Tyrimas suteikė duomenų papildančių loterijų vaidmens sampratą. Jis atskleidė, kad žymios dalies respondentų gyvenime žaidimas loterijose yra įprotis, kuris sietinas su bendra šeimos pramoga ir su savitu gyvenimo pastovumu, gebėjimo jį kontroliuoti patvirtinimu. Pastarasis žaidimo loterijose aspektas iki šiol menkai tyrinėtas.

Pagrindinės sąvokos: *COVID–19 pandemija, loterijos, laisvalaikis.*

LOTTERIES DURING THE COVID-19 PANDEMIC

prof. dr. Gediminas Navaitis

Human Study Center

Traku st. 8, 2A bldg., LT - 01132 , Vilnius

Ph.:00 370 2626763

Andrius Karaliūnas

Lithuanian Lottery Association

Gedimino av. 45, LT-01109, Vilnius

Ph.: 00 370 614 66733

Email: info@loterijos.lt

Summary

Since the beginning of the COVID-19 pandemic, there has been a lack of scientifically based recommendations that would take into account the role of lotteries in various social, cultural and economic communities. In order to address this problem, a study has been conducted to find out how the behavior and attitudes towards lotteries of the lottery players in Lithuania have been affected during the COVID-19 lockdown.

The study combines quantitative (survey) and qualitative (use of focus groups in which the discussion has been conducted by a moderator following a structured discussion schedule) research methods.

The population survey has been carried out in Lithuania in the spring of 2020 immediately following the easing of the COVID-19 restrictions. The respondents were Lithuanian citizens who are 18 years old and older. The survey was carried out in the form of an interview at the respondent's home. The number and sample of respondents (1 000) is representative for the Lithuanian population. The data of the 2020 Lithuanian population survey are compared to the data of the population surveys from 2017 and 2019.

The study provided new data about them, expanded our understanding of the role of lotteries and showed that the lockdown has had no impact for a quarter of the respondents regarding their decisions on the purchase of lottery tickets. For a substantial part of respondents, participation in lotteries is a habit which can be associated with general family entertainment as well as with a confirmation of individual life stability and ability to control it. Until now, the latter aspect of participation in lotteries has been in the margins of our understanding of lotteries and has been largely unnoticed by the media.

Keywords: *COVID-19 pandemic, lotteries, leisure.*

Išvadas

Laisvalaikis neretai suvokiamas kaip žaidimams skirtas laikas. Žaidimus įprasta sieti su vaikyste. Daugiausia žaidžia 2 – 6 metų vaikai (Winnicott, 2005). Vaikų tarpusavio bendravimo, žaidimų paskirtis sudaryti vaikui galimybes būti tik vaiku ir tyrinėti bendraamžių santykius, ugdyti derėjimosi ir prisitaikymo gebėjimus. Vaikų žaidimai tarsi socialinė laboratorija, kurioje galima eksperimentiškai bendrauti be atsakomybės ir kompetencijos, varžančios suaugusiųjų bendravimą (Minuchin, Reiter, Borda, 2014).

Gebėjimas žaisti kinta drauge su asmenybės raida. Bręstantis žmogus įvaldo ir kitus veiklos būdus – mokymąsi, darbą, - bet neatsisako ir žaidimų (sportinių, imitacinių, azartinių ir kt.), kurie užima reikšmingą vietą suaugusiųjų gyvenime. Vis dėlto suaugusiųjų žaidimus tirti nėra lengva, nes kaip žaidimas neretai įvardinama įvairaus pobūdžio veikla ir tai leidžia kalbėti apie politinius žaidimus ar žaidimus akcijų rinkoje, tačiau kliudo nubrėžti ribą tarp to, kas gali būti pavadinta žaidimu ir elgesio, kuriam toks apibūdinimas netaikomas.

Vienas pirmųjų žaidimų tyrinėtojų J. Huizinga apibrėžia žaidimą kaip svarbiausią klestinčios visuomenės veiklą. Jis išskiria kelis žaidimo bruožus: žaidimas vyksta laisva valia; žaidimas atskiriamas nuo „kasdienio“, „tikro“ gyvenimo ir turi apibrėžtas laiko bei vietos ribas, vyksta tam tikroje vietoje, tam tikru laiku, pagal tam tikras taisykles, kurios neginčijamos ir privalomos visiems žaidimo dalyviams. Dalis žaidimų nėra susieti su materialine nauda (Huizinga, 2014).

Šiuolaikinė visuomenė, suteikdama žmonėms daugiau laisvo laiko, vis labiau tampa „žaidžiančia visuomene“, kurioje žaidimai turi ne tik tradicinę – mokomąją, kompensacinę, bet ir naujas paskirtis, tapo socialinės realybės konstravimo būdu.

Neatsiejama žaidimo dalis – azartas, įnykis į žaidimą ar lošimą. Žaidimų, apskritai ir azartinių žaidimų, konkrečiame apibūdinime dažnai slypi vertybinė priešprieša, kurioje kaip pažymi R. *Brenner* ir G. *Brenner*, galima įžvelgti du požiūrius į žaidimą bei jo socialinę kontrolę. Protestantizmo ir kapitalistinės etikos principai (taupumo, drausmės, atsargumo ir racionalaus numatymo) skatina priskirti azartinius žaidimus blogiui, kuris turėtų būti draudžiamas. Sprendimų priėmimo principai, kurie remiasi hedonizmu, pasiklovimu galimybe, lemtimi ar intuicija, priskiria azartinius žaidimus laisvės ir pramogų sričiai, kuri turėtų būti ir įteisinta, ir teisiškai reguliuojama (*Brenner, Brenner, 1990*).

Daugelyje ES šalių azartiniai žaidimai laikomi priimtinais ir apibrėžiami kaip žaidybiniai veiksmai, siekiant piniginio laimėjimo. Šie veiksmai turėtų visiškai nepriklausyti arba labai mažai priklausyti nuo žaidėjo valios bei meistriškumo. Tokiems azarto poreikio tenkinimo būdams priskirtinas ir žaidimas loterijose.

Tai žaidimas panašus į azartinius lošimus, nes jo rezultatas visiškai nepriklauso nuo žaidėjo valios ir meistriškumo. Kita vertus, loterijose išdalijamos žaidžiančių įmokos, todėl žaidėjai varžosi tarpusavyje ir absoliutaus „pralaimėjusio“ negali būti. Azartinio lošimo vyksmas yra gana spartus, o loterijos laimėjimo galima laukti savaitę. Tačiau loterijos internete pasižymi didelę žaidimo sparta. Ir azartinis lošimas, ir loterija yra žaidimas, kuriame naudojami pinigai, tačiau azartiniams lošimams gali būti išleidžiamos didelės pinigų sumos, o loterijoms atskiras žaidėjas skiria jų nedaug. Azartiniai lošimai dažnai siejami su priklausomybėmis, kurių, kaip patvirtino gausūs tyrimai, žaidžiantys loterijose neįgyja. Paminėti skirtumai ir panašumai leidžia loterijas tiek priskirti azartiniams žaidimams, tiek laikyti masiniu laisvalaikio leidimo būdu.

Dera pažymėti, kad šis žaidimų būdas nesukelia socialinių ir psichologinių problemų, neskatina priklausomybių. Antai P. Binde, analizavęs aštuoniolika priklausomybės nuo azartinių žaidimų paplitimo tyrimų, kurių daugelis buvo atlikti Europos šalyse, siekdamas įvertinti santykinį skirtingų azartinių veiklų žalingumą, konstatuoja, kad priklausomybių nuo loterijų ar momentinių loterijų neaptikta (Binde, 2011).

Tikėtina, kad loterijos ugdo jų gebėjimą valdyti riziką ir skatina individualizmą, o tai gali tapti ekonominės sėkmės pagrindu. Kontroliuojami azarto poreikio tenkinimo būdai, anot P. Basham ir J. Luik, sumažina nuobodulį ir taip optimizuoja emocinę būklę, nes sukelia pasitikėjimo savimi, džiaugsmo ir laisvės išgyvenimus, sustiprina savigarbą bei atsparumą įtakoms, ugdo humoro jausmą (Basham, Luik, 2011).

Dalyvavimas loterijose gali teigiamai veikti šeimą. Tai veikla, kuri trumpam, bet emocionaliai sujungia tėvus, vaikus ir kitus šeimos narius, stebinčius laimėjimų paskirstymą. Todėl loterija gali būti suvokta kaip pramoga, prilyginta kinui, teatrui, sporto varžyboms, kurie irgi nesuteikia jokios materialinės naudos. Perkanti loterijos bilietą šeima dėl tiražo laukimo jaudulio, galimybės pasvajoti apie sėkmę už nedarančią poveikio šeimos biudžetui kainą, įsigyja išgyvenimą, kartais didesnį nei teikia kitos pramogų rūšys. Į pastarąją aplinkybę atkreipia dėmesį H. Faustino, M. J. Kaiseler, R. Marques (2019), kurie pastebi, kad loterijų stebėjimas, laimėjimo aptarimas gali veikti kaip savitas „apsauginis vožtuvas“, leidžiantis susilpninti supriešinančias, konfrontacines nuostatas. Deja, panašių tyrimų stokoja, todėl teiginiai apie pozityvų loterijų poveikį optimizuojant emocines būsenas labiau panašūs į diskusines įžvalgas nei į mokliškai nustatytus faktus.

Juos gali papildyti loterijų tyrimai atlikti COVID–19 pandemijos metu.

Tyrimo metodologija

Mokslinėje literatūroje galima aptikti įvairių žaidimo loterijose tyrimų grįstų skirtingomis metodologinėmis nuostatomis. Todėl šiuo metu svarbu ne tik rinkti naujus duomenis apie jas, bet ir konstruoti tyrimą taip, kad atsirastų galimybės palyginti tokius duomenis (pvz., longitudiniu aspektu). Atitinkamai šiam tikslui tyrimo struktūra sumodeliuotas pagal mišraus tyrimo dizaino modelį (Blaikie, 2009). Modeliuojant tyrimą siekta vadovautis trianguliacijos principu – t. y. reiškinio pažinimo tyrimui tarpusavyje derinti skirtingus metodus, taip išvengiant gautų tyrimo rezultatų spekuliatyvumo arba angažuotumo.

Tyrimo derinti kiekybiniai (apklausa) ir kokybiniai (*focus grupė*, kurioje diskusija buvo vedama moderatoriaus pagal iš anksto parengtą pokalbio planą) metodai.

Lietuvos gyventojų apklausą atliko UAB „Vilmorus“. Apklausa vykdyta 2020 m. (pavasarij) iškart po karantino dėl COVID–19 sąlygų sušvelninimo. Respondentai – 18 metų ir vyresni Lietuvos gyventojai. Apklauskos būdas – interviu respondento namuose. Respondentų kiekis (N – 1000) ir atranka reprezentuoja Lietuvos gyventojus.

Apklausa buvo vykdoma laikantis ESOMAR etikos kodekso (ESOMAR, 2008).

Kokybiniame tyrimo dalyvavo 21 informantas (-ė). Tyrimas atliktas vadovaujantis pagrindiniais tyrimo etikos reikalavimais – respondentų saugumo ir dalyvavimo laisvanoriškumo (Kardelis, 2016). Visi tyrimo dalyviai tyrimo dalyvavo laisvanoriškai. Siunčiant elektroniniu paštu kvietimus dalyvauti tyrimo, buvo užtikrinta, jog visi tyrimo metu gauti duomenys bus nuasmeninti. Diskusinėje grupėje klausimai buvo etiškai formuluojami, nepažeidžiant tyrimo dalyvių privatumo; prieš atliekant interviu, informantai buvo dar kartą išsamiai supažindinti su tyrimo tikslu, eiga, dalyvavimo trukme, rizikomis, konfidencialumu, savanoriško dalyvavimo samprata, tyrėjo kontaktine informacija. Tam, kad tyrimo duomenys išliktų skaidrūs ir neperfrazuojami, interviu buvo įrašinėjami į diktofoną. Kiekvienam informantui (-ei) priskirtas kodas, kuris neturi jokio ryšio su asmeniniais tyrimo dalyvių duomenimis. Iš visų diskusinės grupės dalyvių gautas raštiškas sutikimas viešinti suteiktą informaciją nenurodant ją suteikusio vardo ir pavardės.

Longitudinis tyrimo aspektas atskleidžiamas lyginant Lietuvos gyventojų apklauskos atliktos 2020 m. duomenis su apklausų atliktų 2017 ir 2019 m. duomenimis.

Svarbiausi tyrimo duomenys

Pokyčiai dalyvavime loterijose vyksta visą laiką – vieni žaidėjai nusivilia loterijomis ir žaidžia rečiau ar visai atsisako žaidimo, kiti – žaidimu susidomi ir dažniau jame dalyvauja, trečių žaidimo dažnis bei žaidimui skiriamų pinigų suma nesikeičia.

Lietuvoje dėl Covid-19 pandemijos įvesti viešojo gyvenimo ir bendravimo apribojimai mažino galimybes lankyti loterijų bilietų pardavimo vietose. Tai turėjo įtakos loterijų bilietų pirmuoju metų ketvirčiu pardavimų sumažėjimui (1 lentelė).

Šiuos objektyvius duomenis tikslinga gretinti su subjektyviu respondentų požiūriu, jų nuomone apie loterijos bilietų įsigijimą karantino metu.

1 lentelė. Loterijos bilietų pirkimo pokyčiai

Loterijos bilietų pirkimas	2017 metų tyrimas	2019 metų tyrimas	2020 metų tyrimas (po karantino dėl COVID 19 sąlygų pakeitimo)
Niekada neperku	485/ 48,1 %	432 / 46,8%	622 / 62,2%
Pirkau kaip visada	421/ 41,6%	398 / 43,5 %	253 /25,3%
Pirkau rečiau	51 /5,1%	44 /4,7 %	114 /11,4%
Pirkau dažniau	53/ 5,2%	46 / 5,0 %	11 / 1,1%
Iš viso	1010 /100,0%	920 /100,0%	1000 / 100,0%

Aptariant lentelės (1 lentelė) duomenis, reikia atkreipti dėmesį į 62,2 proc. respondentų, kurie 2020 metų tyrime teigė niekada neperkantis loterijos bilietų. Šis respondentų skaičius akivaizdžiai nesutampa su ankstesnių metų apklausų rezultatais. Tai gali būti aiškinama kai kurių respondentų noru pabrėžti atsiribojimą nuo žaidimų pandemijos metu. Pastarąją prielaidą patvirtina ir *focus* grupių dalyvių pasisakymai.

Pavyzdys : *Informantė Janina B. (48 m., išsilavinimas aukštesnysis, buhalterė, dirba ligoninėje) sakė: „Aš loterijos bilietų niekada neperku. Baisu buvo į darbą eiti. Reikėjo šeima rūpintis. Negi turėjau pinigų bilietams leisti?“ Paprašius patikslinti, ar ji nėra pirkusi bilietų praeitais (2019 m.). Janina atsakė: „Kelis kartus pirkau. Naujiems metams namiškiams padovanojau. Juokais. Porą eurų laimėjom.“*

Apklaustos atliktos iki Covid-19 pandemijos rodė gana pastovų loterijos bilietų pirkimo pokytį, apie 5 proc. respondentų atsakydavo, kad jie žaidžia loterijose dažniau. Panašus skaičius nurodydavo žaidžią rečiau. 42 – 43 proc. visų apklaustųjų nurodydavo, kad per metus pokyčių žaidimo įpročiuose neįvyko.

Apklausa atlikta po karantino suteikia kitokį dalyvavimo loterijose vaizdą. Pastebimai sumažėjo respondentų, kurie nurodė, kad žaidžia taip pat kaip iki pandemijos, ir išaugo rečiau žaidžiančių skaičius. Karantino metu dažniau nei iki jo pirkusiųjų loterijos bilietus kiekis yra nežymus (1,1 proc.).

Tarp respondentų, kurie nepakeitė savo įpročių įsigyti loterijos bilietus, buvo daugiau vyrų nei moterų. 27,7 proc. apklaustųjų vyrų ir 23,3 proc. moterų nurodė, kad karantino metu pirkė loterijos bilietus taip pat dažnai kaip ir iki jo.

Mažiausiai pakeitė loterijos bilietų įsigijimo įpročius 30 – 39 metų amžiaus respondentai. Šioje amžiaus grupėje 32,3 proc. apklaustųjų nurodė, kad karantino metu pirkė loterijos bilietus taip pat dažnai kaip ir iki jo.

Labiausiai sumažėjo bilietų pirkimas bedarbių grupėje. 17,5 proc. jų nurodė, kad bilietus pirkė rečiau. Kitose socialinėse grupėse tokių atsakymų buvo nuo 7,0 proc. iki 11,0 proc.

Nurodžiusieji, kad karantino metu jie rečiau pirkė loterijos bilietus, šį elgesio pokytį daugeliu atvejų aiškino situacinėmis priežastimis. 46,7 % iš jų nurodė, kad rečiau lankėsi prekybos vietose, kuriose parduodami loterijų bilietai ar tiesiog ilgiau buvo namuose. Tarp kitų priežasčių dažniausiai minėtas domėjimosi loterijomis susilpnėjimas, kurį respondentų nuomone lėmė nesėkmė žaidžiant, laimėjimo nebuvimas. Šias priežastis įvertino 27,1% respondentų. Finansinės padėties pablogėjimą, būtinybę taupyti kaip priežastį rečiau įsigyti loterijos bilietus nurodė 8,3% respondentų.

Reikšminga grupė respondentų (25,3%) teigė, kad karantinas nepadarė įtakos jų žaidimui loterijose. Savo sprendimą žaisti karantino metu tiek pat kaip iki jo šie respondentai aiškino noru laimėti dideles pinigų sumas, noru bendrauti su artimais žmonėmis (dažniausiai su šeimos nariais stebint loterijų tiražus per televiziją) ar pajusti nugalėtojo jausmą, kai laimi. Išvardinti motyvai nėra išskirtiniai, jie minėti ir kituose tyrimuose.

Dera atkreipti dėmesį į žaidimo loterijose motyvus, kurie sietini su išskirtinėmis karantino sąlygomis. Svarbiausi iš jų: gyvensenos pastovumo išsaugojimas ir laisvalaikio pajvairinimas. Pirmuosius minėjo 14,8 proc., antruosius – 9,4 proc. respondentų.

Pavyzdžiai: Informantas Jurgis D. (59 m., išsilavinimas aukštasis, universiteto dėstytojas) sakė: „Man loterijos nėra labai svarbios, tačiau per karantiną nenorėjome pasiduoti, norėjome gyventi kaip laisvi žmonės. Todėl ir pirkdavau bilietus, kad sau ir šeimai parodyčiau – gyvenimas tęsiasi.“

Informantė Regina G. (43 m. išsilavinimas vidurinis, darbininkė) sakė: „Pirkau kaip visada. Kodėl aš turėčiau prie kažkoko viruso taikytis, pramogos atsisakyti. Tegu jis prie manęs taikosi“.

Apibendrinimas

COVID–19 pandemija reikšmingai paveikė socialinę ir ekonominę Lietuvos gyventojų padėtį. Jos pokyčiai buvo postūmiu skirtingai keisti laisvalaikio, išlaidų jam, taip pat ir žaidimo loterijose, įpročius.

Tyrimas suteikė naujų duomenų apie laisvalaikį, išplėtė loterijų vaidmens sampratą. parodė, kad ketvirtadalio respondentų sprendimams – pirkti ar nepirkti loterijos bilietus – karantinas neturėjo poveikio. Žymios dalies šių respondentų gyvenime žaidimas loterijose yra įprotis, kuris sietinas arba su bendra šeimos pramoga, ir su savitu gyvenimo pastovumu, gebėjimo jį kontroliuoti patvirtinimu. Pastarasis žaidimo loterijose aspektas iki šiol menkai tyrinėtas, buvo atsidūręs tarsi loterijų suvokimo paraštėse.

LITERATŪRA

1. Basham P., Luik J. (2011). The social benefits of Gambling. *Economic Affairs*, 31 (1), p. 9–13.
2. Binde, P. (2011). CEFOS Working Paper 12. *What are the most harmful forms of gambling? Analyzing problem gambling prevalence surveys*. Göteborg. Göteborgs universitet. Center for Public Sector Research.
3. Blaikie, N. W. H. (2009). *Designing social research: the logic of anticipation* (2nd ed). Cambridge ; Malden (Mass). Polity Press.
4. Brenner, R., Brenner, G. A. (1990). *Gambling and Speculation: A Theory, a History and a Future of Some Human Decisions*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. ESOMAR (2008). ICC/ ESOMAR International Code on Market and Social Research. Prieiga per: <https://iccwbo.org/content/uploads/sites/3/2008/01/ESOMAR-INTERNATIONAL-CODE-ON-MARKET-AND-SOCIAL-RESEARCH.pdf>
6. Faustino H, Kaiseler M. J, Marques R. (2019). Why do people buy lottery products? *Working Papers. WP 01/2009/DE/SOCIUS*, School of Economics and Management. Technical University of Lisbon, Department of Economics.
7. Huizinga, J. (2014). *Homo Ludens: A Study of the Play-Element of Culture*. Eastford. Martino Fine Books.
8. Kardelis, K. (2016). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai: edukologija ir kiti socialiniai mokslai: vadovėlis (5–asis patais. ir papild. leid leid.)*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
9. Minuchin, S., Reiter, M. D., Borda, C. (2014) *The Craft of Family Therapy: Challenging Certainties*. New York. Routledge.
10. Winnicott, D. W. (2005). *Playing and Reality*. 2 edition. Oxford. Routledge.

APIE PROFESINĘ PSICHOLOGO ETIKĄ IR TEISĘ

Doc. dr. Visvaldas Legkauskas

Vytauto Didžiojo universitetas

Psichologijos katedra

Jonavos g. 66, LT-44191, Kaunas

Žmogaus studijų centras

Trakų g. 8, 2A korp., LT - 01132, Vilnius

Tel. (8 5) 2626763

El. paštas: visvaldas.legkauskas@vdu.lt

Pastaruoju metu verdant diskusijoms apie Psichologų praktinės veiklos įstatymą girdisi daug argumentų „už“ ir „prieš“ patį įstatymą bei konkrečias jo nuostatas, tačiau kaip bene centrinis argumentas licencijavimo būtinumui pagrįsti nurodomas poreikis sukurti teisinį įrankį, kuris priverstų psichologus laikytis psichologo etikos reikalavimų. Lietuvos psichologų sąjungos (LPS) atstovai teigia, kad jos Etikos komisija yra tiesiog užversta skundais, su kuriais realiai nėra ką daryti, nes nėra teisinių įrankių etikos pažeidimams persekioti.

Šiai problemai spręsti įstatymo projekte siūlomas paprastas modelis – jei kas nors pateikia skundą, kad psichologas pažeidė profesinės etikos reikalavimus, šį skundą svarsto LPS Etikos komisija. Jei komisija nusprendžia, kad buvo pažeistos Psichologų profesinės etikos kodekso nuostatos, tuomet Licencijavimo komisija panaikina psichologo licenciją ir toks asmuo dėl naujos licencijos išdavimo gali kreiptis ne anksčiau kaip po metų.

Pasekmės įspūdingos, tačiau, kita vertus, viskas paprasta ir aišku – dirbk etiškai ir nereikės sukti galvos dėl pasekmių.

Vis dėlto nėra viskas taip paprasta ir aišku. Visų pirma dėl to, kad tokios redakcijos įstatymas būtų lygiai pirmas Lietuvoje, kurioje etikos reikalavimų laikymasis būtų prilygintas teisės normų laikymuisi, o etikos normų pažeidimas būtų baudžiamas įstatymu. Priežastis, dėl ko iki šiol tokių įstatymų nebuvo, yra visiškai paprasta – etika ir teisė yra skirtingi dalykai, kurių suplakti į vieną teisiškai negalima.

Teisė apibrėžia privalomą bei draudžiamą ELGESĮ (Hart, 1961). Toks elgesys teisės normose nustatomas kaip privalomas arba draudžiamas esant trimis sąlygoms: 1) yra aiškus visuomenės sutarimas, kad tokio privalomo elgesio vykdymas arba susilaikymas nuo tokio draudžiamo elgesio yra būtinas aiškiai apibrėžiamai ir įvertinamai žalai išvengti; 2) pats elgesys ar jo nebuvimas yra patikimai stebimas; 3) tarp elgesio ir žalos yra aiškus priežastinis ryšys.

Etika gi apibūdina VERTYBES, t.y. ką tam tikra grupė žmonių laiko „gera“ ir ką - „bloga“ (Velasquez ir kt., 1987). Kadangi vertybės yra daug abstraktesnis dalykas nei elgesys, ryšys tarp vertybių ir elgesio yra toli gražu nevienareikšmis – tą pačią vertybę gali išreikšti labai skirtingas elgesys ir tas pats elgesys gali išreikšti keletą skirtingų vertybių (Ponizovsky ir kt., 2019). Etikos kodeksuose tos vertybės įprastai išreiškiamos siekiamybėmis – kokių dalykų savo veikloje žmogus turi siekti. Dėl vertybių prigimtinio abstraktumo neišvengiamai kyla etinės dilemos – situacijos, kuriose kiekvieno įmanomo elgesio varianto pasekmės pažeidžia kokią nors vertybę ir žmogui tenka rinktis pagal paprastai skambantį, bet kartais sudėtingai įgyvendinamą kriterijų „pasielk taip, kad kaip įmanoma didesniai skaičiui žmonių būtų kaip įmanoma geriau“.

Čia matome du pagrindinius dalykus, kodėl etikos pažeidimas savaime nereikia apkaltinamojo nuosprendžio teisme: 1) kadangi vertybės yra abstrakčios, o elgesys konkretus, daugeliu atvejų yra sunku įrodyti, kad konkretus elgesys tikrai pažeidė vertybę ir 2) netgi kai aišku, kad elgesys tikrai pažeidė vertybę, teismas neskelbs apkaltinamojo nuosprendžio nesant aiškiai stebimos ir įvertinamos žalos. Žinoma, prieš tai dar reiks įrodyti, kad būtent tas etikos normas pažeidęs elgesys žalą ir sukėlė.

Dėl šių priežasčių daugelis profesinę veiklą reguliuojančių įstatymų (pavyzdžiui, Medicinos praktikos įstatymas) numato prievolę laikytis profesinės etikos, bet nenumato lygiai jokių pasekmių už jos nesilaikymą – nes teisinės pasekmės už patį etinio reikalavimo nesilaikymo faktą būtų tiesiog neteisėtos. Išimtis yra tos pareigybės (ne profesijos!), kurių funkcija yra užtikrinti sąžiningumo reikalavimų laikymąsi. Tokiu atveju, valstybės tarnautojo profesinės etikos pažeidimo faktas gali būti (bet nebūtinai bus) tiesioginis atleidimo iš darbo pagrindas. Profesinės (ar tarnybinės) etikos pažeidimas gali būti naudojamas kaip argumentas teisme, tačiau dažniausiai tada, kai konkretus elgesys konkrečioje situacijoje

padarė aiškia žalą, tačiau nėra aišku, ar tas elgesys – nors savaimė JOKIŲ ĮSTATYMŲ NEPAŽEIDŽIANTIS – buvo „geras“, etiškas. Tokiu atveju etinė išvada, kad elgesys buvo etiškas veda link išteisinamojo nuosprendžio, o išvada, kad elgesys buvo neetiškas – link apkaltinamojo.

Kas bus tuo atveju, jei būtų priimtas esamos redakcijos Psichologų praktinės veiklos įstatymas. Iš pat pradžių tikėtinas dar labiau padidėjęs skundų Etikos komisijai skaičius – profesinės etikos reikalavimai yra pakankamai abstraktūs, kad lygiai bet kokią veiksmą labai norint būtų galima interpretuoti kaip profesinės etikos pažeidimą. Žinoma, Etikos komisija tam ir yra, kad atskirtų pagrįstus skundus nuo nepagrįstų. Taigi, pirmai pradžia Etikos komisija išrinks patį aiškiausią atvejį, tarkim, psichologas ar psichologė lytiškai santykiavo su savo esamu klientu ar kliente.

Licencijos atėmimo atveju, toks psichologas metams praranda teisę verstis (tarkim) vienintele profesine veikla, kuriai yra kvalifikuotas. Nors profesinė bendruomenė ir manytų, kad toks pilietis persiauklėjimo dėlei turėtų trejetą metelių praleisti nekvalifikuoto darbo stovykloje (pvz., „Maxima“ kasoje), pilietis greičiausiai kreipsis į teismą skųsdamas sankciją kaip neproporcingą jo padaryto profesinio nusižengimo pasekmių rimtumui. Nesant kokios nors aiškiai pamatuojamos ir teisme įrodomos žalos (sumažėjęs psichologinės pagalbos efektyvumas ir nemalonūs psichiniai išgyvenimai tokiais nebus laikomi, nebent būtų įrodyta, kad dėl to prasidėjo, tarkim, ūmi depresija), teismas tokį Licencijavimo komisijos sprendimą panaikinti licenciją atšauks ir įpareigos licenciją vėl išduoti. Na ir teisinio precedento pagrindu tai atitinkamai paveiks tos įstatymo nuostatos taikymą.

Taigi, pats mechanizmas, kuriuo tikimasi užtikrinti psichologo profesinės etikos reikalavimų laikymąsi painiojant etiką su teise praktikoje tiesiog nesuveiks.

Kas vietoje to? Naudojimasis esamais teisės aktais tais atvejais, kai aiškiai padaryta žala. Visais kitais atvejais verta prisiminti, kad etika nustato ne tik, kas yra „bloga“, žalinga, bet ir kas yra „gera“, naudinga. Etiškai dirbantis psichologas yra tiesiog geresnis, efektyvesnis psichologas, kurio paslaugos bus klientų labiau pageidaujamos. Neformali profesinės asociacijos naudojama aukštų profesinių standartų laikymąsi patvirtinanti sistema – licencijavimo, sertifikavimo, ar „etiškos praktikos ženklelio“ – šiuo atžvilgiu atliks lygiai tokią pačią praktinę funkciją, kaip ir brangiai kainuojantis, ir psichologinių paslaugų prieinamumą mažinantis esamos redakcijos Psichologų praktinės veiklos įstatymas.

LITERATŪRA

1. Hart, H. L. A. (1961). *The Concept of Law*. Oxford: Clarendon Press.
2. Ponizovskiy, V., Grigoryan, L., Kühnen, U., & Boehnke, K. (2019). Social construction of the value–behavior relation. *Frontiers in Psychology*, 10.
3. Velasquez, M., Andre, C., Shanks, T., Meyer, M.J., & Meyer, M.J. (1987). What is ethics? *Issues in Ethics*, 1(1). 1–2.

FACTORS LINKED PUBLIC SUPPORT FOR A POSSIBLE CORONAVIRUS COVID-19 2ND WAVE LOCKDOWN POLICY IN LITHUANIA

Contribution intended as a short communication

Assoc. prof., Ph. D. Visvaldas Legkauskas

Vytautas Magnus University
Department of Psychology
Jonavos st. 66, LT-44191, Kaunas

Human Study Center
Trakų g. 8, 2A korp., LT - 01132, Vilnius
Tel.: (8 5) 2626763

Email: visvaldas.legkauskas@vdu.lt

Summary

Aims: The objective of the study was to assess the variables related to public support for a possible new lockdown due to the 2nd wave of the COVID-19 in Lithuania.

Methods: An online survey was conducted with 502 participants living in Lithuania at the end of the first COVID-19 lockdown. The questionnaire assessed 1) perceived hazard of the virus; 2) perceived damage by the virus; 3) perceived effects of the lockdown.

Results: The absolute majority (85.1%) of the sample would support a strict lockdown. Support for the lockdown was positively predicted by the perceived hazard of the virus and negatively – by the effect on the relationship with family members of the previous lockdown. **Conclusions:** The key argument advanced by individuals downplaying hazard of the virus is that COVID-19 is just another flu. Thus any case for further lockdown(s) should include extensive clarification of how COVID-19 is different from flu. In the case of the second lockdown, special effort shall be expended on making relationship counseling services more accessible by phone and electronic means.

Keywords: *COVID-19, coronavirus, public support for lockdowns; perceived hazard of the virus; effects of coronavirus lockdowns..*

Introduction

During the 1st wave of the coronavirus COVID-19, Lithuania stood among the European countries, which have been least affected by the coronavirus pandemic. Two key policy measures contributing to the current positive situation were widespread testing and early strict lockdown, including full closures of borders, educational institutions, service sector, non-food shops, as well as rigorous social distancing and mask wearing requirements. The 1st lockdown was implemented in the middle of March, when there was only one confirmed case, and lifted in the middle of June.

While pandemic lockdowns were mostly supported by the public (Jørgensen, Bor & Lindholt, 2020) and increased public trust in politicians and institutions (Sibley et al., 2020), they also came at significant cost in both economic and social terms (Prasad, Sri, & Gaitonde, 2020) which led many political leaders to declare that any further waves of the virus will be handled without wide-reaching lockdowns. With the view on the second wave of coronavirus COVID-19 that was expected in the autumn, a study was conducted to investigate factors linked to public support for possible coronavirus COVID-19 second wave lockdown.

It was hypothesized that support for lockdown may be linked to three key groups of variables. The first was perception hazard of the virus. Many people perceive the virus as „ordinary“ and the severity of hazard posed by it – as overblown (Malecki, Keating, & Safdar, 2020). Also, political leaders around the world, including D.Trump and B.Johnson, often compared it to flu, which is perceived as unpleasant, yet well known virus requiring no extraordinary measures to contain (Niemi, Kniffin, & Doris, 2020). It was hypothesized that the less harmful the virus is perceived, the less support for a new lockdown will be expressed.

The second hypothesis related to perceived damage done by the virus. The present study was conducted at the end of the first lockdown, which in Lithuania lasted for three months, starting from the middle of March and ending in the middle of June. During that time nearly 2000 people in Lithuania were diagnosed with the COVID-19 virus and 82 have died. It was hypothesized that the more damage done by the virus the respondents had seen, the more supportive of a new lockdown they will be.

The third hypothesis related to perceived effects of the lockdown, which had just ended in the middle of June, 2020. Some people believe that lockdowns cause more harm and the actual COVID-19 virus (Melnick & Ioannidis, 2020). Lockdowns are detrimental to economic activity and financial situation of employees working in sectors forced to shut down. Quarantines negatively affect accessibility of medical services potentially causing negative health effects on those unable to get medical care on time (Schuivens et al., 2020). Being forced to stay at home may also have adverse psychological (Brooks et al., 2020) and social effects (Lim & Tan, 2020).

Material and Methods

On-line survey data was collected from a convenience sample of 502 participants living in Lithuania. Perception of hazard posed by the virus was assessed using two questions: 'In your opinion, how dangerous is the coronavirus COVID-19?' and 'In your opinion, how dangerous is he coronavirus COVID-19 compared to flu?'. Perceived damage done by the virus was assessed by asking participants whether they had contracted the virus themselves, if so, how severe their case had been, whether they had been subject to mandatory self-isolation, how many people infected by the virus they had known personally, and how many of those people had become severely ill. Perceived effects of the lockdown were evaluated by asking about personal consequences of the

lockdown in the spheres of mental health, relationships with family members, physical health, and financial condition. Participants responded to these questions on a 5-point Likert scale from 1 (significant improvement) to 5 (significant deterioration). Also, participants were also asked how many people, who suffered from the lockdown in some way, they knew personally. Support for a lockdown in case there is a second wave of the coronavirus COVID-19 in autumn was also measured on a 5-point Likert scale from 1 (completely unnecessary) to 5 (completely necessary).

Results

Only 1.1 percent of the sample reported having coronavirus themselves and 9.1 percent were subject to mandatory self-isolation. Overwhelming majority of the sample (85.1%) expressed their support for a lockdown in case there is a second wave of coronavirus COVID-19. Correlational analysis (see Table 1) indicated that support for a new lockdown was moderately positively linked to perceived hazard of the virus and weakly – with the number of acquaintances with the coronavirus COVID-19 and number of acquaintances, who had a severe case of the virus. Also, there were weak negative correlations with perceived effects of the lockdown on family relationships, mental health, and financial condition. However, results of linear regression revealed that the perceived hazard of the virus ($\beta=0.30$; $t=3.21$; $p<0.01$) and perceived hazard of the virus compared to flu ($\beta=0.30$; $t=3.22$; $p<0.01$) accounted for 30.3 percent of the variance of the support to second-wave lockdown and the only other statistically significant factor was effect of the lockdown on family relationships ($\beta= -0.15$; $t= -2.07$; $p<0.05$) adding another 1.6% to explained variance.

Table 1

Factors correlating with support for a new lockdown

	New Lockdown Support
Perceived hazard of the virus	.50**
Perceived similarity of hazard to flu	.48**
Number of acquaintances with COVID-19	.10*
Number of acquaintances seriously ill with COVID-19	.22**

Table 1 (continuation)

Factors correlating with support for a new lockdown

	New Lockdown Support
Severity of financial consequences of the previous lockdown	-.12**
Severity of family relationship consequences of the previous lockdown	-.17**
Severity of psychological consequences of the previous lockdown	-.14**
Severity of physical health consequences of the previous lockdown	-.06
Number of acquaintances, who significantly suffered because of the previous lockdown	-.09*

Note: Pearson correlations reported.

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$

Conclusions

These results underscore 1) very significant public support for a second lockdown, despite lots of criticism in the media. 2) significance of public information campaigns in gaining public support for lockdowns as policy tools, but also 3) suggest that availability of psychological counselling for families is important. The key argument advanced by individuals downplaying hazard of the virus is that COVID-19 is just another flu. Thus any case for further lockdown(s) should include extensive clarification of how COVID-19 is different from flu. The key route to negative psychological consequences lies through deterioration of close family relationships, thus, in case of the second lockdown special effort shall be expended on making relationship counselling services more accessible by phone and electronic means.

REFERENCES

1. Brooks, S.K., Webster, R.K., Smith, L.E., et al. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *Lancet*, 395, 912-20.
2. Jørgensen, F., Bor, A., Lindholt, M.F., et al. (2020). Lockdown Evaluations During the First Wave of the COVID-19 Pandemic. *PsyArXiv Preprints 2020*. Preprint DOI: 10.31234/osf.io/4ske2.
3. Lim, J. & P.L. Tan. (2020). "Weathering the Storm: The Effects of Working from Home and Income Loss on Family Relationships During COVID-19." Paper presented at Demographic Aspects of the COVID-19 Pandemic and Its Consequences, Wittgenstein Centre Conference, December 2020.
4. Malecki, K.M.C, Keating, J.A., Safdar, N. (2020). Crisis Communication and Public Perception of COVID-19 Risk in the Era of Social Media. *Clinical Infectious Diseases*, in press DOI: doi.org/10.1093/cid/ciaa758.
5. Melnick, E.R., Ioannidis, J.A. (2020). Should governments continue lockdown to slow the spread of COVID-19? *British Medical Journal*, online DOI: 10.1136/bmj.m1924.
6. Niemi, L., Kniffin, K., Doris, J.M. (2020). It's not the flu: Popular perceptions of the impact of COVID-19. *Research Square 2020*. Preprint DOI: 10.21203/rs.3.rs-70364/v1.
7. Prasad, V., Sri, B.S., Gaitonde, R. (2020). Bridging a false dichotomy in the COVID-19 response: a public health approach to the 'lockdown' debate. *BMJ Global Health*, 5, e002909.
8. Schuivens, P.M.E., Buijs, M., Boonman-de Winter, L. et al. Impact of the COVID-19 lockdown strategy on vascular surgery practice: more major amputations than usual. *Annals of Vascular Surgery*, online DOI: 10.1016/j.avsg.2020.07.025.
9. Sibley, C.G., Greaves, L.M., Satherley, N., et al. (2020). Effects of the COVID-19 pandemic and nationwide lockdown on trust, attitudes toward government, and well-being. *American Psychologist*, 75, 618-630.